

YENİ GELİŞMELER IŞIĞINDA YÜKSEK ÖĞRETİMDE YAPISAL DÖNÜŞÜMLER

STRUCTURAL TRANSITIONS IN HIGHER EDUCATION UNDER THE LIGHT OF RECENT DEVELOPMENTS

İsmail GÜVEN

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi,
İlköğretim Bölümü/SBE Anabilim Dalı

Özet

Bu çalışmada son yıllarda dünyada ortaya çıkan gelişmelerin yüksek öğretimin bugünü ve geleceği üzerine etkileri incelenmektedir. Son çeyrek yüzyılda dünyada ortaya çıkan değişimlerin yüksek öğretim kurumlarındaki yansımaları ve buna ilişkin uygulamalar yüksek öğretimin yapısının değişmesine yol açmıştır. Neo-liberalizm, çok uluslu eğitimsel oluşumlar ve uzaktan öğretim gibi uygulamalar yüksek öğretimde yapısal değişikliklere örnektir. Bu gelişmeler bir dizi etik ve politik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin Türk yüksek öğretimine etkileri ve sonuçları da ayrıca tartışılan başka bir nokta olmuştur.

Abstract

This study reviews the interrelated sets of changes that have major influence on higher education, today and for future. The changes occurred in last quarter caused change in the structure and function of higher education in the world. Neo-liberalism and international educational exchanges are some examples for these changes, but those changes brought about some ethical and political issues in higher education. The impacts of structural changes in higher education on Turkish education and other issues are discussed here.

Keywords: higher education, neo-liberalism, policy, transition of education.

Bilim adamları Cicero'nun "yalnız insan gerçeği arayıp bulma ayrıcalığına sahiptir" sözünden hareketle üniversitenin ve dolayısıyla yüksek öğretimin ideal bir tanımını yapmaya çalışmaktadırlar. Yüksek öğretim kurumları, Cicero'nun bu belirlemesinden hareketle uzun yıllar bilgiye ulaşmayı, gerçeği bulmayı ve bulunanları topluma yapmayı en önemli görevleri arasında kabul etmiştir. Dünya üzerinde ortaya çıkan gelişmeler ve yenilikler yüksek öğretim kurumlarına bilgi üretmenin de ötesinde farklı görevler yüklemiştir. Yüksek öğretim kurumları da bu gelişmelere paralel olarak bilgiyi arayıp

bulmanın ötesine gitmiş ve kendilerini insanoğlunun rahatını ve mutluluğunu sağlayacak bilgileri de oluşturma zorunluluğu içinde bulmuşlardır. Üniversiteler yüzyıllar boyunca yeniliklerin bulunması ve uygulanması konusunda öncülük etmişlerse de zamanla ekonomik, siyasi ve toplumsal yaşamdaki bilimsel olmayan dinamiklerin etkisinde kalmıştır. Bu durum üniversitelerin ideal görevlerinin sorgulanması ve tekrar tanımlanması sonucunu doğurmuştur. Üniversite saf bilim mi üretmeli? yoksa toplumdaki diğer alanlar için gerekli altyapı ve donanımı mı üretmeli? Yoksa rekabete girmeli mi? gibi sorular

üniversitenin eski beklentilerden uzaklaşmasına yol açmıştır. Faydacı yaklaşımlardan ortaya çıkan sorunlar ve ekonomik gerilimler, üniversiteleri gerçeği bulma ve arama dışında ekonomik açıdan çıkar sağlayan çalışmalara yönelmiş ve yüksek öğretimde önemli yapısal ve kurumsal değişikliklere yol açmıştır. Bu nedenle yüksek öğretim kurumları özellikle yapacakları görevler ve işlere göre kendilerine yeniden yapılandırılmışlardır (Dias, 1998:1). Eğitim kurumlarının insanı yaşam ortamı içinde bütünsel olarak ele alarak, bu ortam içinde kendisini geliştirmesi ilkesinden kazanç ve refah amaçlı eğitime yönelmesi, eğitimin ekonomik koşullara göre toplumsal özüne ilişkin tanımlanmasının değişmesidir. Bu ilişkiler ağı içinde temel değişkenler etkinlik, verimlilik ve rasyonellik kavramları ile özdeşleştirilmekte ve eğitim kurumları bu bağlamda yeniden değerlendirilmektedir (Ercan, 1998:21-22). Burada, üniversitenin bütün dünyada radikal yapısal değişimi dayatan bir bunalımla karşı karşıya olduğu görüşü yaygın kabul görmektedir. Gerçekte 21. yy.ın eşliğinde, yakın zamanlara kadar nispeten kalıcı sayılan pek çok yapının sarsılmakta olduğu düşünsel ve duygusal düzlemler uzun yıllardır yaşanmaktadır (Mutlu,2001,32). Aslında yüksek öğretime ilişkin anlayışların değişmesinde 1968’li yıllarda çeşitli ülkelerde yaşanan öğrenci olaylarının etkisi büyük olmuştur. Yüksek öğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin alanlarında istihdam edilememesi, artan işsizlik gibi sorunlar ve 1970’li yıllardaki ekonomik krizler yüksek öğretimin yeniden yapılanmasına hız kazandırmıştır.

1960’larda birçok ülkede yüksek öğretime yapılan yatırımın artmasının, ülkelerin ekonomik refahına önemli katkıda bulunacağı vurgulanmıştır. Bazı ülkelerde, eğitim kurumları bir işletme gibi görülerek, pazar yönelimli bir ekonominin gereklerini oluşturmaları beklenmiştir. Bazı ülkelerde ise eğitim ve insan gücü planlarında yüksek öğretim kurumları planlı ekonomiye hizmet edecek şekilde, pazar ekonomisinin beklentilerine karşılık verecek biçimde değişimlere cevap verecek biçime dönüştürülmüştür (Hüfner, 1997). Bu dönüşüm, nüfus artışı ve refah toplumu kavramlarını birleştirip ve yüksek öğretime olan talep ve kontenjanların makro boyutta incelenmesini karşımıza getirdi. Bunun yanı sıra ekonomiler daha fazla uluslararasılaşmaya ve farklılaşmaya başladı. Eski yapıya göre oluşturulmuş olan yüksek öğretim kurumları

yetmişli yıllarda bu değişimlere karşı koyamadılar ve popülist politikaların hedefe haline gelerek toplumsal çatışmalara yol açmakla suçlandılar. Bütün bunlar 1970 sonrasında ortaya çıkan ekonomik kriz ve küreselleşmenin paralelinde ortaya çıkmıştır. 1980’lere gelindiğinde ise yetmişli yıllardaki krizden arınmış olan ekonomilerin de ivmesiyle yüksek öğretim kurumlarında prestij kaybeden alanlar tekrar önem kazanmıştır. Birçok ülkede hükümet ile sanayi sektörü yüksek öğretime yönelmiştir. Askeri ve ekonomik hedefler üniversitelerin yapılandırılmasını ve çalışma biçimlerini değiştirmiştir. Batıda başlayan bu eğilim 1980 sonrası liberalleşmeyle birlikte Türkiye’ye de sıçramış ve üniversiteler kendilerini yeni oluşan durumlara göre yeniden tanımlamışlardır. YÖK sonrasında ticarileşme eğilimleri ve büyük holding üniversiteleri ortaya çıkmıştır. Bu tür oluşumları hükümetler ve sanayi sektörü ortaklaşa desteklemişlerdir.

Üniversite, Hükümet ve Endüstri İlişkileri

Yüksek öğretimin uygulanış tarzındaki bu değişimler yani yüksek öğretimin bilimsel araştırma ve öğretim dışında maliyet/fayda analizine göre düzenlenmesi, ne yazık küreselleşmenin bir ürünü olarak, rekabeti merkeze alan neo-liberalizmle özdeşleştirilmiş, kuralsız ve varolan yapıyı göz önünde bulundurmeyen bir durumu ortaya çıkarmıştır. Küreselleşme olgusunun kapitalist rekabeti kızıştırdığı ve ulus-devleti aşan bölgesel birlikleri davet ettiği bilinen bir noktadır. Bazı ileri Avrupa ülkelerinde üniversitelerle ilgili gelişmeler özelleşme ve kapitalistleşme bağlamında göstermektedir. Gerek öğrenciliğin gerekse bilimsel kariyerin giderek artın bir rekabete dayanması her türlü reform arayışında bu tip kaygıların ön plana çıkarılması çok köklü bilim geleneği olan Avrupa’da da boy göstermeye başlamıştır. Küreselleşmenin ve onun günümüzdeki somut biçimi olan spekülasyon sermaye egemenliğinin yarattığı nüfuz suistimali ve üniversitedeki etkinlik ve verimliliğin kalite ve ekonomiye katkısı ölçüsünde alınması gibi beklentiler üniversiteleri etkilemiş, yeniden yapılanmalarında neo-liberal ölçütlerin kullanılmasına yol açmıştır bulaşmıştır. Örneğin lisansüstü programlarda, araştırmayı neo-liberalizm gereklerine uydurmak için batılı ülkeler sorumluları ortak raporlar hazırlamış, Sokrates, Erasmus gibi projeler hazırlayarak, eğitim alanında da bütünleşmeye gitmişlerdir. Aynı şekilde IMF, OECD ve Dünya Bankası gibi ekonomik temelli

politik kurumlar ve ticari oluşumlar, açık pazar, rekabetin teşvik edilmesi, yüksek öğretimin iş ve ekonomik gelişmede ilerleme için bir araç olduğunu vurgulayarak, neo-liberal eğilimleri, reçete adı altında meşrulaştırmaktadırlar. Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülke gelişmiş ekonomilerden bunları düşünmeksizin satın almaktadır. Yani yukarıdaki kurumların reçetelerini eğitim sisteminde de uygulamaktadır. Üniversitelerde ileri teknolojinin kullanılmasının bir ayrıcalık gibi görülmesi, yüksek harçların ayrıcalık gibi algılanması, üniversitelerin de bir ticari kuruluş gibi görülmeye başlanması bu politikaların sonucudur. Neo-liberal iktisat politikasının yeni adı olan küreselleşme ile yüksek öğretimde ilk planda eğitim harcamalarına devletlerin yeni ortaklar araması şeklinde somutlaşmıştır. Artan kapitalist rekabet ve teknolojiadaki baş döndürücü gelişmeler bir yandan yeni bir öğrenci profili diğer yandan da mali külfeti öğrencilere yüklemeye yönünde baskı yapmıştır. Üniversiteler sermaye ile bütünleşme zorunda kalmıştır (Timur, 2000: 316).

Bu değişimlerin birbiriyle bağlantısı acaba ne kadar anlamlıdır? Türkiye'de de yüksek öğretim kurumları sözü edilen değişikliklerden etkilenmiş ve yakın geçmişte bu neo-liberal eğilimler yüksek öğretim kurumlarını zorlayıcı sorunlar ortaya çıkmıştır. Öğrenci harçlarının yükseltilmesi, ve üniversitelere devlet katkısının azaltılması, sosyal etkinlikler gibi girdilerin cari giderler altında öğrencilere yüklenmesi, üniversitelerin ticari anlamda ihale almak için rekabete zorlanması yaşanan sorunlara örnektir. Yukarıda vurgulananları yalnızca küreselleşme ve neo-liberalizmin getirileri gibi algılamak yanılgı olur. Burada doğrudan pazar ilişkileri oluşturmuştur. Bu gelişmeler gelişmiş üniversiteler için belki yararlı görülebilir ama uzun dönemde yüksek öğretimin bazı alanlarının (yani doğrudan piyasaya hizmet etmeyen, arkeoloji, felsefe vb.) yok olmasına yol açacaktır.

Bu eğilimler yüksek öğretim kurumlarının daha fazla eğitim-işletme mantığına bürünmelerini hatta yerleşik yüksek öğretim normlarının yeniden gözden geçirilip bu yeni koşullara uydurulması ve düzenlemesine yönlendirmektedir. Sonuçta üniversiteler arasında öğrenciyi çekme gibi bir rekabet doğmakta, programların standartlaştırılmasıyla üniversite gelenekleri kaybolmaya başlamaktadır. Artık üniversiteler en iyi tıp, hukuk, ekonomi, öğretmenlik eğitim veren üniversite şeklinde

piyasadaki ticari işletmeler gibi uzmanlaşma eğilimi içine girmektedir (Blake, 1998). Bu ilk planda olumsuz değildir, çünkü en iyi olma yolunda üniversitelerin yüklendiği görevler tamamen birbiriyle çelişmeyecek, yüksek öğretim kurumları öğretim üyeleri ve yapıları için yeni işbirliği ve gelişme alanlarını yapay da olsa yaratabilecektir. Ama bu onların aynı zamanda, iş bulma ve verdikleri diplomalarının da işe yarar olup olmadığını tartışmaya açacaktır. Böylece ticarileşme eğilimleri beraberinde yeni gelişmeler getirecektir. Örneğin tercihlerin farklılaşığı, personel hizmetlerinin ve kişisel değerlerin önem taşıdığı insani boyutu yüksek öğretim kurumları acaba nasıl oluşacak ve tıpkı iki şirket gibi üniversite birleşmelerinden de acaba kaçınmak mümkün olacak mı? Gelişmemiş üniversiteler bu durumda yerlerini koruyabilecekler mi? gibi soruların mutlaka çözüm bulması gereklidir. Bu durumlar akademisyenlerin görev ve sorumluluklarını da farklı boyutta ele almaya zorlayacaktır.

Akademik yaşamın çatışma ve gerilimlere sürüklendiği kurumlarda oluşan çalışma koşulları akademisyenleri daha fazla katı ve sert olmaya itecektir (acımasız pazar koşulları gibi) Öğretim üyeleri çeşitli proje ve etkinliklerden pay alma, üniversitede kalma uğruna bireysel rekabete girebilecektir. Yüksek öğretim kurumlarındaki bu tehlike ve çalışma koşulları diğer alanları da etkileyecek ve yüksek öğretim kurumlarının ticarileşmesi akademisyenlerin niteliklerinin değiştirecektir. Akademisyenler teknokratlara dönüşecektir. Tıpkı ticari işletme gibi hep daha fazla çalışma ve üretme gibi ekonomik kavramlar onlar için de ölçüt olacaktır. Çalışma akademik yaşamın önemli bir parçasıdır ve akademik yaşam için de önemlidir ve bilimsel araştırma ve alanlarda ilerleme için anlamlıdır yoksa üniversite ya da herhangi bir yüksek öğretim kurumuna gelen talepleri karşılama ve ekonomik çıktıya dönüştürme açısından oldukça tehlikelidir. Bu durumda, fakülte ve yüksek öğretim kurumlarının başarılarındaki kişiler ekonomik açıdan kendilerini denetleyen ekonomistlerle performans değerlendirmeleri yapacaktır. Yönetsel baskı ve güç akademik geleneğe üstün gelip, baskı ve sıkı düzenlemeyle totaliter eğilimler ortaya çıkacaktır (Noble, 1997). Bu tehlikeler özellikle akademik özerklik ve sözleşmeyle çalışanların performansını olumsuz yönde etkileyecektir. Merkezi otoritenin çok güçlü olduğu ülkemizde, yüksek öğretim kurumları kendilerine dayatılan ve yenilik adı verilen

düzenlemeleri ister istemez kabul etmektedirler. Bunu yaparken özellikle sosyal bilimler alanındaki kurumlar, geleneklerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmakta kapılarını neo-liberal söylemin ürünlerine bazen sorgulamadan sonuna kadar açmaktadır. Tercihler ve seçenekler zorlaşmakta hatta birbiriyle çelişmektedir. Neo-liberal politikalar bağlamında, standartlaşma, işlevsellik, yeterlilik, özel sektörden gelen yönetim anlayışı ve üniversitelerin bu eğilimi benimsemesi yüksek öğretim kurumları üzerinde farkında olmadan bir kontrol yaratmaktadır. Fakat asıl çelişkili olanı ise, birçok özel işletme, kurum, araştırma kurumları ve sponsorların eğitim ve öğretimde öğretim üyelerinin özerkliğinin gerekli olduğunu vurgulamaları ve öğrenci yaşantılarını desteklemelerini söylemeleridir. Özel/kamu, işbirlikçi/demokratik, sanayi/devlet gibi basit ikilemler yüksek öğretim kurumlarının karşı karşıya kaldıkları gerçek tercihleri yansıtmamaktadır. Buradaki temel söylem fayda/maliyet mantığına dayalıdır yani yeniliklerin maliyeti azaltacağı daha nitelikli eğitim yapılacağı öncülüne dayandırmaktadır ki, bu özü kaçırmak anlamına gelmektedir. Çünkü eğitim, adalet, sağlık gibi kurumlar aynı zamanda toplumsal yarar ve sosyal adaleti herkese eşit dağıtma ve ulaştırma zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Yukarıda söylenenlerin Türkiye için ne kadar geçerli olduğu tartışılmakla birlikte 2001 yılında TBMM’de “Yükseköğretim Kanunu ile bazı Kanunu ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı” ile aslında açık bir biçimde vurgulanmıştır. Bu tasarıda 2547 sayılı kanunun 58. maddesi şunlara yer vermektedir. “ Üniversite ve ileri teknoloji enstitülerinde rektörlüğe bağlı bir işletme hesabı kurulması ve bu hesapta bütçeye ek olarak üniversitenin her türlü fiziki imkan, tesis, araç, gereç, teçhizat, insan gücü ve bilgi birikimini değerlendirerek üreteceği hizmet ve mallardan alınacak gelirler ile taşınmaz malların kiralanması, araştırma profesörlükleri için yapılan bağışlar, diğer gelirler elde edilmesi”. Üniversiteler aslında kendi kuruluş özelliklerinin dışına çıkmakta ve eğitim öğretim, temel ve uygulamalı araştırma, geliştirme her türlü gelirler üniversite yönetim kurulunun uygun göreceği şekilde harcanacaktır. Bu, bir anlamda yüksek öğretimdeki ticarileşmenin yasal hale getirilmesinin somut göstergesidir.

Batı üniversitelerindeki araştırmaların başarıya ulaşmasının en büyük başarısının, gerek hükümetler gerek özel sektör (endüstri) ve

uluslararası kuruluşların aldığı önlemler sonucunda ortaya çıktığı kabul öne sürülmektedir. Dünyanın birçok ülkesinde özellikle Güneydoğu Asya’da ortaya çıkan ekonomik güçlerin başarısı bilim, teknolojiye dayalı ekonomik anlayışı geliştirmeleri ve üniversitelerin bilgi üretim ve ekonomi merkezinin güç kaynağı olması düşüncesine dayandırılmıştır. Bu olgu birçok ülkede hükümetlerin üniversitelerden ekonomik gelişme için roller yüklenmelerini beklemelerine yol açmıştır (Economist, 1997:5). Bu eğilim aslında eğitim sektörü için hiç de yeni değildir. Kapitalizm ve ulus devletlerinin oluşum evrelerinde de aynı süreçler yaşanmıştır. Kamusal desteğin üniversitelere aktarılması ekonomik kaygıları da peşinden getirmiş ve ülkeler maliyet/yarar analizi yapmaya başlamış üniversiteleri değerlendirme biçimi değişmiştir. Bu ise üniversitelerde akademik özerklik, tercih ve çalışma alanının belirlenmesi gibi temel değerlerin erozyona uğramasına neden olmuştur. Aynı şekilde endüstri ve üniversiteye yatırım yapan özel kuruluşlar da bilginin üretilmesi ve gerçeğin ortaya çıkarılmasından çok, elde edecekleri gelirlerle ilgilenmiştir. Bu eğilime hükümetler de katılmış sonuçları somut ve işe yarar olan çalışmaların yapılmasına destek vermişlerdir. Bu durumda kaybeden taraf ise temel araştırmaları yapan üniversite ve araştırma geleneği olmuştur. Aslında şu soruya cevap bulmak gerekir; üniversiteler özgür araştırma geleneklerini koruyarak nesnel olarak dengelenmiş olan etik ve moral değerlerini ne kadar uzun yaşatabileceklerdir? Bunun yanısıra yatırım yapanlar araştırmaların kısa zamanda bitmesi ve yarara dönüşmesi konusunda da baskı yapmaktadır. Bu durum yukarıda sözü edilen etik ve moral değerleri zayıflatmaktadır (Akyeampong, 1998). Hem hükümetler hem de özel kurumlar üniversitelerdeki araştırmalarda işbirliğine gitmekte ya da ekonomik alanda yararlı olduğunu düşündükleri projeleri para kazanma ve artı değere dönüştürmek istemektedir. Böylece üniversite dışında araştırmaların yapılması ama üniversite kaynaklarının kullanılması ve paylaşılması ortaya çıkmaktadır. Özellikle çok uluslu firmalar kendi araştırmaları için yerel hükümetlerden pay alma yollarını araştırmakta, üniversitelere verilen bütçeleri paylaşma söylemini kullanmaktadır. Üniversiteler de zorunlu olarak kendilerini ekonominin bir parçası olan ticari işletme konumuna getirmektedir. Yani, zayıf ekonomik dengeler ve üniversitelerin ekonomik ve yönetsel yeterince güçlü olmaması, bu ticarileşme oldukça

büyük rol oynamaktadır. Bunun sonucunda yüksek öğretim kurumlarında yapılan araştırmalar üniversitelerin dışında oluşturulan kurumlara aktarılmakta, sonuçlar ekonomik çıktılara göre sınıflanmakta ve bilgi de öyle kamu yararına kullanılma lüksünden arındırılmaktadır. Bilginin evrenselliği ve üniversitede üretilmesine ilişkin normatif ilke göz ardı edilmiştir. Üniversite öğretim üyeleri de araştırma sonuçlarını istedikleri gibi yayınlama ve kullanma hakkından mahrum bırakılmakta ve araştırma geleneği zedelenmektedir. Yani ticari kaygı gözetmeden üretme, araştırma yapma ve kamuya sunma geleneği artık ticari işletmelerin istemlerine dönüşmektedir. Türkiye’de aynı eğilimler yasa maddesi ile yüksek öğretim kurumlarının görevi haline getirilmiştir. Yukarıda sözü edilen yüksek öğretime ilişkin yasa tasarısında sağlık hizmetleri dışında, üniversitelerin araştırma ve geliştirme, teknik danışmanlık, kısa kurslar ve konferanslar dahil gelir elde etmek amacıyla sözleşme karşılığı üreteceği her türlü hizmet ve malın fiyatı, sözleşme hükümleri, serbest piyasa koşulları, uluslararası dengeler ve kurumun ilgili alanındaki rekabet gücü göz önüne alınarak üniversite yönetim kurulunca tespit edilir” ibaresi, üniversitelerdeki ticarileşme eğilimlerinin kanun maddesiyle Türk yüksek öğretim sisteminin bu ölçüler içine girmesine neden olmuştur.

Temel Araştırma/Uygulamalı Araştırma İkilemi

Ulusal düzeyde ülkelerin ekonomik güçlükler çekmeleri, çok uluslu araştırma kuruluşlarının küresel araştırma ve ticaret yoluyla gelirler elde etmeleri, bilgi üretimine yönelik araştırma çalışmalarını da farklı yönde biçimlendirmiştir. Temel araştırma ve uygulamalı araştırmalara yönelme eğilimleri değişmiştir. Araştırmaların desteklenmesine olan gereksinim düşünsel araçları kullanmaya yönelik araştırmalar yerine uygulamada getirisi olan araştırmalara yönlendirmiştir. Özellikle sosyo-ekonomik krizlerin olduğu dönemlerde üniversitelerin bu rolleri hep tartışılmış ve alınan önlemler temel araştırmaların kısılması sonucuna götürmüştür. Aynı şekilde, süper güçlerden birisinin gücünü diğerine kaptırmasının hemen ardından, ulusal kuruluşlar mevcut araştırmaların askeri ve ticari alana da yönlendirilmesine destek vermiştir. Temel araştırmalar da ekonomik ve sosyal getirileri boyutunda prestij kazanmıştır. Bu araştırmalar sonucunda üretim hizmetlerinin ekonomik pazar, rekabet, uluslararası ilişkiler gibi

karmaşık ilişkilerin bulunduğu alanlarda mücadele etmek için gerekli araştırma becerilerine sahip bireyler yetiştirme, yeni teknik, yöntem ve araçları üretme sorumluluğu üniversitelerin araştırma boyutlarını etkilemiştir. Araştırma ve teknoloji birbirlerini sürekli yeniler hale gelmişlerdir (Pavitt, 1993:134). Bu aslında yüksek öğretim kurumlarının sermaye ile işbirliğine girmesi demektir. Yüksek öğretime ilişkin düzenlemelerin 58. maddesinde temel ve uygulamalı araştırmaların Türkiye için olasılıkları ele alınmıştır. Üniversitelerin işletme hesaplarının düzenlenmesinde temel ve uygulamalı araştırmaların yeri de belirtilmiştir. Üniversitenin kendi kuruluş özelliklerine uygun biçimde gelişmesi, eğitim-öğretim, temel ve uygulamalı araştırma, geliştirme, her türlü hizmet ve mal üretimi faaliyetlerini uluslararası düzeyde sürdürebilmesi kurumun etkin ve verimli biçimde yönetilmesi için gerekli görülen hizmet alımları, tüketim malları ve malzeme alımları... ulusal ve uluslararası düzeyde yürütülen kapsamlı ve çok ortaklı araştırma-geliştirme projeleri dahil, her türlü bilimsel ve teknolojik araştırma projeleri ile uygun görülen toplantılara katılım ve bilimsel yayın faaliyetlerinin gerektirdiği giderler, teknopark vb. işletmelerin kurulup işletilmesi ve ortaklıkların kurulması kabul edilmiştir.

Bilgi Teknolojilerinin Rolü

Yüksek öğretimdeki yapısal dönüşümü ve öğretime ilişkin uygulamaların temel değişimini belirleyen temel koşullar, uluslararası ekonomik ve kurumsal ilişkilerin özellikle küreselleşme ve bilgi teknolojileri bağlamında ulusal sistemlere girmesidir. Gerek küreselleşme gerekse yeni iletişim teknolojilerinin bir araya gelmesi, üniversitede verilen eğitim ve öğretim çalışmalarının farklı belirleyicisi durumuna gelmiştir. Bu değişime yol açan öğeler uzun dönemde olgunlaşmış, fakat hem küreselleşme hem de yeni bilgi teknolojilerinin birbirini destekleyip karşı olması yüksek öğretimde ivmeye yol açmıştır ki, bu aslında dialektik bir süreçtir. Bu sürecin kendi kendine işlediği bir alan ise birçok üniversitede öğretimi kolaylaştırıcı ve yardım sağlayıcı bir etkinlik olan uzaktan eğitim adı verilen oluşumlar olarak sunulmuştur. Günümüzde artık uzaktan eğitim ile yüzyüze eğitim arasındaki ayırım farklı öğrenci kategorileri ve farklı uzamsal boyutlarına karşılık yavaş yavaş ortadan kaybolmaktadır. Birçok üniversite ve fakülteleri öğrencilerinin genel profilini göz önünde

bulundurarak eğitimsel olanaklarını düzeltmekte ve yeni olanaklar sunmaktadır (Wolfinger, 1998:435-439). Eğitim sisteminin ya da yüksek öğretimdeki derslerin işlenmesi ve sürdürülmesinde bir seçenek olarak yeni teknolojilerin biçimlendirilmesine yönelik çabalar çok köklü olmaması öğretimde içeriğin yalnızca yeniden biçimlendirilerek verildiği bilgi kazandırma eylemi olarak algılanmamalıdır. Bu yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin yüksek öğretim işinin (business) ayrılmaz bir parçası haline sokmuştur. Yüksek öğretim kurumları bu kararlardan doğrudan ya da dolaylı etkilenmekte ve bu kararları ciddi ve gerçekçi olarak yaklaşabilmek için reddetme ve kabul etme gibi farklı boyutlarda tartışmamaktadırlar. Yüksek öğretime ilişkin kararların ekonomik ve politik bağlamları yüksek öğretimin gelecekteki olası seçeneklerinin önüne de engeller koyan küreselleşmeyi de katabiliriz. Bütün bu olumsuz koşullara yüksek öğretim kurumları kendi içlerinde gereken karşılığı verecek bir uzlaşma noktası bulamamışlardır.

Burada tartışılan nokta yüksek öğretime ilişkin olarak alınan kararlarla ortaya çıkan etik ve politik sonuçların ayrıntılı olarak incelenmesidir; yani genel olarak zor ve belirsiz olan seçenek ve tercihlerin bulunması sorunudur. Yeni teknolojiler ne tamamen üniversiteleri etkileri altına almakta, ne de onlardan uzak kalmaktadır. Yeni teknolojiye ilişkin her önemli tercih üniversitelerde bazen kayıplara bazen de kazançlara yol açmaktadır. Yüksek öğretimdeki değerler ve anlayışlar yeniden düşünülmekte, yeniden eleştirilmektedir. Bu eleştiri sonucunda ortaya çıkanlar yeni bir anlayış ve yeni bir söylemle belirlenmektedir. Bu eleştirilere tanık olanlar, her zaman beklentilerine karşılık bulamamaktadır. Yani yüksek öğretimin içinde yer alan kadrolar için de yeni oluşumlar ortaya çıkmaktadır. Akademisyenler için yenilik, gelişmelerin kaynağı, eğitim ve düşünsel yaşamın yeniden canlandırıldığı ve tanımlandığı, mesleğe geçiş için bir kapı olarak görünen yüksek öğretim kurumlarına ilişkin farklı söylemler, yüksek öğretim kurumlarının sahip oldukları sorgulanamayan popüler güçlerinin etkisini azaltmıştır. Yani yüksek öğretim kurumlarının taşıdığı ayrıcalık ya da tekelci konum herkesçe sorgulanmakta, sosyal ve kurumsal değişiklikler üniversitelerin bu konumunu ortadan kaldırmaktadır. Burada söz konusu olan güçlü ve verimli bilgi ve iletişim teknolojilerin hızlı ve sürekli gelişimi sonucunda, geçmişte yüksek öğretim kurumlarının elinde olan, öğrenme,

tartışma, keşfetme ve yaratma olanaklarını, yüksek öğretim kurumlarından önce toplumun önüne getirmesidir. Bazıları bilinçli, bazıları bilinçsizce ortaya çıkan farklı engeller yüksek öğretime girecek olanları özellikle uluslararası bağlam dikkate alındığında bu kurumların dışında bırakmaktadır; yüksek öğrenim harçları, liyakata (yani alınan puana dayalı) olarak bireylerin kurumlara girdiği söylemi, öğrencilerin kendilerine uzak olan yüksek öğretim kurumlarına gitme gibi birtakım engeller yüksek öğretimi bireyler için olanaksız kılmaktadır. Fakat günümüzde, bu engeller yeni üniversitelerin açılması, yeni bilgi işlem teknolojilerinin kullanılması, özellikle uluslararası alanda yüksek öğretim kurumlarının uluslararası bağla bilgisayar üzerinden her türlü eğitim olanağını sağlamasıyla aşılmaktadır. Böylece üniversitelerin yeni ve beklenmeyen talepleri karşılama zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (Burbules ve Callister, 2000:272).

Yüksek öğretim kurumlarının her düzeyde ve herkese açık olma ilkesi, Internet gibi olanaklar aracılığıyla eğitimin desteklenmesi gibi durumlar altyapı olanaklarını zorlamakta, fakülteler bu tür altyapıyı kendi amaçları doğrultusunda nasıl düzenleyebileceklerinin zorluğuna düşmektedir. Öğrenci-öğretici etkileşimi ve eğitimsel yaşantıların niteliği düşmektedir (Harasim, 1995). Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu olgu ikinci öğretim ya da gece öğretim biçiminde kendini topluma sunmaktadır. Bu sunuş, akademik geleneği olmayan üniversitelerdeki ticarileşmenin önemli bir göstergesidir. Çünkü bir bölümü dahi kuracak kadrosu olmayan bölümler ya da fakültelerin öğretim elemanları, ticarileşmeden paylarını alma uğruna ikinci öğretim gibi uygulamalara gitmektedir. Üniversiteler de bu ticarileşmeden gelen gelirler için bütçede olanak yaratmaya çalışmaktadır. Bu noktada üniversitelerin gelirlerinin artmasının öğretimin niteliğini arttırmaya yönelik önlemlerin mali sorunlarını çözmek için kullanılabilmesi de geçersizdir ve gelecekte yeni diplomalı işsizlik krizlerine yol açacaktır. Bunun yanı sıra üniversitelerin sunduğu özel kurslar ve sertifika programlarının düzenlenmesi gibi uygulamalar da yüksek öğretim kurumlarındaki enerjinin yalnızca bir alan için gerekli olan bilgi becerinin verilmesine, yani meslek edindirmede gerekli ön koşulları yerine getirmeye yönelmesine, bilimin temelleri ve kuramsal yönlerin ise ikinci planda kalmasına yol açmaktadır.

Teknolojinin kullanımı ve uzaktan öğretim tekniklerinin gelişmesi, üniversiteleri bir süre sonra daha fazla yatırım yapmaya zorlayacaktır. Özellikle batı ülkelerinde ortaya çıkan uzaktan örgün eğitim kavramı diğer ülkelere de etki etmektedir. “Uzaktan Eğitim” denilen uygulama, bilgisayar ve internet olanaklarının kullanılmasıyla, bireylerin buldukları yerde örgün eğitimdeki dersleri izlemelerini sağlayarak, kurum duvarları dışında örgün eğitim yapılmasını olanaklı kılmaktadır (Burbules ve Callister, 2000). Uzaktan öğretim etkinlikleri hem örgün hem de yaygın öğretim için kullanılacak biçimde tasarlanmaktadır. Çünkü artık birçok üniversite internet aracılığıyla uluslararası projeler yapmakta ve dersler vermekte ya da bunun altyapısını oluşturmaktadır. Hatlar üzerindeki etkileşimle sınırları ortadan kaldırabilmektedir. Öğrenciler Internet aracılığıyla uluslararası boyutta bilgiye hızla ulaşabilmektedir.

Öğrencilere düzenli okul saatleri içinde hizmet verme düşüncesi değişmekte üniversiteler yalnızca öğrencilerine değil aynı zamanda sürekli eğitim merkezi olarak piyasada hizmet vermektedir. Yeni iletişim ve etkileşim teknolojilerinin kullanımı daha az zorluk getirmekte ve sınırlılıkları azaltmaktadır. Öğrencilerin materyallere ulaşmasını sağlayan, tartışmalara katan bu teknolojiler aynı zamanda öğrencilerin kendi hızlarını ve öğrenme biçimlerini de oluşturmaya üniversitede öğretilenin ötesine çıkmaya zorlamaktadır. Yüzyüze ve birinci elden bilgi alma azalmakla birlikte, eksikler daha kolay giderilebilmektedir. Yüksek öğretim kurumlarının yüz yüze kaldığı başka bir olgu da, öğretimin hangi yolla daha etkili ve kalıcı boyuta getirileceğidir. Burada yeni bir eşitsizlik ve farklılık da ortaya çıkmaktadır. Nüfusun çoğunluğunun ekonomik anlamda belli bir gelişim seviyesinin altında olduğu Türkiye gibi ülkelerde, ileri teknoloji den eğitim amaçlı olarak yararlanma da farklı bir eşitsizlik yaratmaktadır. Öğrencilerin hepsinin bilgisayarının olmadığı, fakültelerin bu olanağı sağlamadığı düşünülürse, burada belli bir maliyetin öngörüldüğü ortaya çıkacaktır. Yani uzaktan eğitim yapan sanal üniversite kavramı da yine batılı ve gelişmiş ülkelerin ürünlerini gelişmemiş ülkelere satma yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bir anlamda fırsat eşitsizliğine de yol açmaktadır. Çünkü öğrencinin bilgiye ulaşması ve elde etmesi de belli bir maliyeti gerektirmektedir.

Ekonomik yetersizlikler ve üniversitelerin öğrencilere getirdiği harç, başka bir şehirde yaşama

ve büyük şehirlerin pahalılığı gibi yükler öğrencilerin bütçelerini çok zorlamaktadır. Bir de üniversitenin getirdiği sosyal ortamın olumsuzluğu eklenince yüksek öğretime olan talep de sorgulanmaya başlamıştır. Sınıfların kalabalıkları, derslerin verimsizliği ve tek düze işlenmesi, yüksek öğretimde seçenekler ve arayışları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle öğretim üyelerinin değişen bilgi ve etkileşim teknolojilerini etkili kullanmalarının önemi büyüktür. Bu araçların yaratıcı biçimde kullanılması son derece önemlidir. Öğrencilerin derse katılımını artırmak, öğretimin niteliğini yükseltmek, öğretim yöntemlerini ve öğrenmeyi zenginleştirmek amacıyla bu araçların kullanılması önerilmektedir. Belki de günümüzde çağdaş değişmeler içinde öğretimin ticarileşmesi, en fazla teknolojik olanakların sınıf içi süreçlerde kendini göstermiştir.

Sonuç olarak üniversiteler ve yüksek öğretim kurumları herhangi bir şekilde iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanımını özendirilmektedir. Elektronik ortamda kayıtlardan, ders notlarına, kütüphane kayıtlarına kadar her şeyi bu elektronik ortamlarda yürütmektedirler. Ödevler ve sınav sonuçları bile bu elektronik ortama girmiştir. Üniversitelerde pek çok kaynak ve iletişim araçları elektronik ortamda sunulmaktadır. Fakat bunların hiçbiri, gerçek öğretmen-öğrenci iletişiminin yerini tutamamaktadır.

Yüksek öğretim kurumları artık öğrencilerin eğlenerek öğrenmesi, kültürlenmesi ve sosyal etkileşimleri bağlamında yeni teknolojilerden daha fazla ve yaygın yararlanmak zorundadırlar. Öğrencilerin dikkatini bir tüketici olarak çekme yönelimi yeni bilgi ve iletişim teknolojilerinin etrafında yoğunlaşmaktadır (Edmundson, 1997). Bugünün öğrencileri teknoloji adına bütün olanaklara evlerinde sahiptirler. Bu olanaklardan yararlanarak, elektronik ortamda öğrenmekte hatta sosyal çevre bile oluşturmaktadırlar. Yüksek öğretim kurumları bu tür olanakları öğrencilere düşük maliyetle sağlayarak onların hem bilgi ve yeni teknolojileri öğrenmelerini sağlamakta, hem de bunlar aracılığıyla yeni bir takım çıktılar elde etmeye olanak vermektedir (Burbules, and Callister, 2000). Bu ilk planda fırsat eşitliği gibi görülebilir. Ama gelişmekte olan ülkelere yabancı dilin yeterli olmaması ve gerekli alt yapının ülkenin her yerine yayılmamış olması, yine bu gelişmelerin ayrıcalıklı sınıf ve kesimlerin işine yaramasına neden olmaktadır. Bu yeni teknolojiler

artık derslerin içeriğini etkilemekte ve yalnızca etkileşim ve çalışma için bir araç değil aynı zamanda araştırmalar için de bir hedef rolü oynamaktadır. Buraya kadar açıklananlar ışığında, yüksek öğretim kurumlarında her şey yolundaymış gibi görünebilir. Ama asıl önemli olan, üniversitelerin kendilerini dış piyasaya sunmaları için bu olanakları bir karşılaştırma ya da üstünlük olarak gösterme çabası içine girmeleridir. Böylece bu alandaki rekabet artmakta, üniversiteler asıl işlevlerinden uzaklaşmaktadır. Hem büyük firmalar hem de diğer yatırım alanlarında çalışanlar yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine sahip olmayı yüksek öğretim kurumları için bir amaç haline getirmişlerdir. Yüksek öğretim kurumları yeni bilgi ve teknolojilerin kullanımını kendilerinin değerlendirilmesinde ticari piyasanın da desteğini alarak ölçüt haline dönüştürmüşlerdir. Böyle bir rekabet ortamında bazı yüksek öğretim kurumları öğrencilerce tercih edilmeyecekleri kaygısını yaşamaktadır. Bu durum hem devlet hem de özel üniversiteleri yarış içine sokmuştur. Bu aslında yüksek öğretimi bekleyen ve neo-liberal anlayışın ürünü olan eğitim politikalarının doğal bir sonucudur. Çünkü yüksek öğretim kurumları için üçüncü bir yol yoktur. Ayrıca bu zorunluluklar öğretim üyesi ve alt yapı sorununu da karşımıza çıkarmaktadır. Bu alt yapıyı sağlayamayan üniversiteler artık rağbet görmeyecektir. Bununla birlikte bu alt yapıyı sağlamış yüksek öğretim kurumları, kaliteyi yükseltme, bireysel eğitim programları sunma, yaratıcılığa bu teknoloji aracılığıyla daha fazla yer verme gibi uygulamalarla ticari firmaların sağladığı avantajları da sunarak belli ayrıcalıklara sahip olmaktadır. Bütün bunlar aslında yüksek öğretim kurumlarının gerçek amaçlarını ve yüksek öğretimin gerçekte ne yapması gerektiği konusunu göz ardı etmesine neden olmaktadır ki, bu istekler aslında yüksek öğretim kurumlarının dışında kalan diğer kurumlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Yani yüksek öğretim kurumlarının yeni bilgi ve teknolojileri kullanma amacı öğretimdeki uygulamalardan çok kendilerini dış piyasaya beğendirme kaygısından doğmaktadır.

Aslına bakılırsa tüm bu durumlar sosyal, ekonomik, politik ve kültürel kurumların artan küreselleşmeye paralel değişimlerinin beklenen sonucudur. Modern yüksek öğretim kurumları bu küreselleşmenin hem etkileyicisi hem de onun bir sonucu ortaya çıkmışlar, seyahat, uluslararası konferanslar, fakülte değişimleri ve uluslararası öğrenci değişim programları gibi öğeler, hem

öğretici/araştırmacıların değişimi, hem de akademik alandaki değişimler ve uluslararası yayın dilinin oluşması (İngilizce) gibi sonuçlar biçiminde ortaya çıkmıştır. Bu durumda tartışmasız anadili İngilizce olan ya da İngilizce eğitim almış olan bireyler ister istemez ayrıcalık kazanmışlardır (Lankshear, 1998:352). Büyük üniversiteler artık dünya üniversitesi olarak algılanmakta ya da hangi ülkeden olursa olsun ne yaparsa yapsın küreselleşmeyi gerçekleştirme yolunda adım atmış büyük üniversite olma yolunda ilerlemeye başlamış olduğunu kabul etmektedir (Türkiye’de YÖK’ün son düzenlemeleri ve bu düzenlemeleri az bulup üstüne koyarak uygulayan üniversitelerin sayısının artması Türk yüksek öğretimi için bu anlamda oldukça düşündürücüdür). Başkaya (1995) bu durumu, devletin ya da egemen düşüncenin bilginin üretim biçimi ya da sosyal oluşumunu kendi gereksinimlerine uygun düşen eğitim sistemini oluşturması olarak yorumlar. Bugünkü eğitim sistemi de kapitalist üretim biçiminin gelişmesiyle ortaya çıkmış ve bilginin üretim ve dağıtım aracı bilgiyi üretene iyice yabancılaştırılmıştır. Bununla bağlı olarak Internet de küreselleşmiş ve küreselleştirme aracı olarak toplumda sunulmuştur. Bu yolla bilgi teknolojisi kavramı çok basite indirgenmekte farklı alanlar içinde ortak birliktelikler oluşturma, araştırma yapma gibi yeterlikler yerine işbirliği ve iletişim araçları olma yönünde ilerlemektedir. Bu işbirliği ise her iki tarafın da lehine olan ticari bir anlaşmadır. Internet bu anlamda yararlı olmakla birlikte, ortak bir iletişim biçimi ve dili kullanmaya zorlayarak, kültürlerin kendilerine özgüllüklerini kaybettirerek, kültürel ve entellektüel farklılıkların azalmasına hatta ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Yeni teknolojiler konusundaki tercihler yüksek öğretim kurumlarının olmaya çalıştığı ya da yapmaya çalıştığı tercihleri de kendi istedikleri yönde belirlemeye itecektir. Yani bu kurumlar kendi içlerindeki karar mekanizmaları kadar dışarıdaki karar mekanizmalarından da etkileneceklerdir.

Değişimlerin yönü daha çok yeni teknolojinin kullanılması ve işe koşulmasını ön plana alan, kamu kurumları ya da akreditasyon kuruluşları tarafından kabul edilen kaynaklardan oluşan program ve kursları artırma yönünde olacaktır. Bu eğilimlerin en somut yönlerinden biri Web sayfaları üzerindeki ticari haklardır. Hem üniversiteler hem de yeni teknolojiyi yaratanlar bu ticari hakları ele geçirmek

ya da onlara sahip olabilmek için kıyasıya rekabet içine girmişlerdir. Elektronik rakipler ortaya çıkarak, her biri yalnızca gayri resmi üniversitelere dönüşmeyecekler, aynı zamanda belli derece ve programların verilmesine de aracılık ederek firma ve işletme boyutu kazanacaklardır (Burbules, 1997:108). Yüksek öğretim kurumları da bu rekabetin neresinde yer alacaklarına karar vermeye çalışarak kendilerini topluma sunarken mesleki prestij, popülerlik, maliyet gibi öğeleri yeniden düzenleyeceklerdir. Bu, yüksek öğretim kurumlarında farklı anlayışla düzenlenmiş olan sürekli eğitim ve okul dışı eğitim gibi alanların standart programlarla daha fazla bütünleşmeleri sonucunu getirmektedir (Belli alanlarda aynı programın uygulanması gibi). Buna, 1997 sonrasında Türkiye’de öğretmen yetiştiren alanlarda tek ve standart bir program uygulanmasının zorunluluğunun getirilmesi örnek olarak verilebilir. Böylece, öğrencilerle iletişim kuran, danışmanlık yapan geleneksel öğretim görevlerini sürdüren öğretim üyeleri ve bu tür öğretim veren yüksek öğretim kurumlarının yok olmasına yol açmaktadır. Akademisyenler kendilerini bu yeni durumlara hazırlamak zorundadırlar. Bütün bunlar aslında günümüzde üniversitenin en çok vurgulanan insani boyutunu kaybetmesine yol açmıştır. Bu açıdan yüksek öğretimle ilgilenenler ya da politika oluşturanların, yeni teknolojileri kullanmanın bir amaç değil bir araç olduğunu öğrenmelidirler.

Türk eğitim sisteminde de teknolojinin kullanımı ve ticari amaçlı işe koşulması merkezi otorite tarafından özendirilmiştir. Yüksek öğretimi düzenleyen mevzuatın 27. maddesinde şu ifade yer almaktadır; üniversiteler ve ileri teknoloji enstitüleri, kısmen veya tamamen ileri iletişim ve bilişim teknolojilerine dayalı uzaktan eğitim teknolojilerini kullanarak ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim programları ve sertifika programları düzenleyebilir. Bu amaçla yurtiçi ve yurt dışındaki yüksek öğretim kurumları, telekomünikasyon, bilişim ve medya kuruluşları ve basımevleri ile ortaklıklar ve konsorsiyumlar kurulması da kolaylaştırılmaktadır. Kayıtlı buldukları üniversite ve yüksek teknoloji enstitülerinin kabul etmeleri koşuluyla, öğrenciler başka üniversite ve ileri teknoloji enstitülerinin açık öğretim veya uzaktan öğretim programlarından ders alabilirler. Bu şekilde alınan ders ücretlerinin, dersi veren üniversite ve ileri teknoloji enstitülerinin işletme hesabına yatırılması öngörülmüştür. Merkezi otorite, üniversitelere yaz okulları, tezsiz

yüksek lisans programları ve ileri uzaktan öğretim teknolojilerine dayalı programların açılmasını ve programlara kayıtlı öğrencilerden para alınmasını yasa maddesi haline getirmiştir. Bütün bunlar aslında yüksek öğretim kurumlarının uluslararası ama özellikle ABD kaynaklı eğilimlerden etkilendiklerini göstermektedir.

Araştırmacıların Sosyal Sorumlulukları

Yüksek öğretim kurumlarında yapılan bir çalışmanın sonucunun topluma yansıtılması bir bütün olarak toplumun bir bütün olarak gelişmesi anlamına gelir. Ama bunun istisnaları da vardır. Bazı fen ve sosyal bilimler alanında yapılmış araştırmaların sonuçlarının bu ilkeyi her zaman karşılamadığı örnekler de vardır. Araştırmalardan edinilen pratik sonuçlar bazen insanlığa büyük zararlar vermiştir. Bu faydacılık ölçütü ve bilgiyi uygulamaya aktarma zorunluluğu, dünya üzerinde hakim hale gelme gibi insanlığın çevre üzerinde ve toplum üzerinde bazen beklenmeyen zararlı sonuçlara yol açmaktadır. Yüksek öğretim kurumlarındaki araştırmacılar bu sorumlulukları taşımaktadırlar. Bu da yüksek öğretim kurumlarında gerçekleştirilen bazı araştırmaların amacını ve yapıp yapılmamasını da sorgulanır hale getirmiştir. Yani yüksek öğretim kurumları neo-liberal politikaların ürünü olarak fen ve sosyal alanlardaki araştırmaları piyasaya sunmak zorunda kaldıkları için insanlığın zarar görmesi yükümlülüğünü de kendiliklerinden yüklenmektedirler. İnsanlığın kültürel boyutunu, dünyadaki yerini ve değerini, anlamını inceleyen bilim alanları gözden düşmekte ve güç kaybetmektedirler. Bu durum etik ya da araştırmanın ahlaki boyutunu ticari boyuta indirgemektedir. Yüksek öğretim kurumları medeniyet için teknik araçlar sağlamakla birlikte bunların uygarlık için kullanımlarına ilişkin herhangi bir yol gösterici ilke sunamamaktadır ne temel sonuçlarla ilgilenmekte ne de olası sonuçları kestirmeye olanak verilmektedir. Yüksek öğretimin ticarileşmesinden ortaya çıkan ticari araştırma ve uygulamalar özde yarar ve maliyet analiziyle topluma sunuldukları için, birçok araştırmacı başkalarının elde ettiği sonuçları ne amaçla ve nasıl kullanabileceğini kestiremez. Örneğin hiç kimse Einstein’ın $E = mc^2$ eşitliğinin dünyayı yeniden şekillendirmek için daha iyi ya da Alfred Nobel ve nükleer enerjiyi bulan araştırmacılar çalışmalarının insanlığın sonunu getirecek savaşlarda kullanılabileceğini düşündüğünü kesin olarak söyleyemez. Araştırmacılar artık kendi

araştırmalarıyla ilgili olarak bu tür soruları cevaplandırmalıdır. Bu anlamda bio-kimyasal silahların, nükleer atıkların gelecek kuşaklar üzerine etkilerini cevaplamalıdır. İşte ticari yüksek öğretim ve araştırma anlayışı araştırmacıların sosyal ve etik sorumluluklarını göz ardı etmelerine yol açmıştır. Yüksek öğretim kurumları bazen bu tür gelişmelere kayıtsız kalmışlardır bunun temel nedeni ticari anlayışın, araştırma desteklerinin, parasal kaynak vb. bu araştırmayı talep edenlerin desteği ile yapılmış olmasıdır. Üniversite ya da bir bütün olarak yüksek öğretim kurumları iyi vatandaş yetiştirmeyi ikinci plana almıştır (Akyeampong, 1998). Ticari kaygıların etik kaygılara üstün gelmesi yüksek öğretimdeki çalışmaların toplumsal boyutunu arka plana itmektedir. Araştırmacılar özerklik ve araştırmayı yapma ve gerçekleştirme sorumluluğu altında ezilmektedirler. Karşı koyanlar ise, tepkisel bir dogmatizm kavramı olan modernliğin toplumda yayılması engelliyor diye nitelendirilmektedirler. Araştırmacılar üniversite ve yüksek öğretimde, bilgi üretme ve ekol oluşturma sorumluluklarını kaybetmekte, bir takım boş ve anlamsız rakamlara bağlanmış araştırmaları yapmaya zorlanmaktadır özellikle de sosyal bilimler alanında. Türkiye’de de aynı olgular yüksek öğretime yasa ve yönetmeliklerle sokulmuştur. Araştırmacıların ülke gerçeklerini ele alan çalışmalar yerine özellikle sosyal bilimlerde yabancı ülkelerin hakemlerinin ilgi duyduğu çalışmaları yapmaları önlerine ilerleme ve gerçek (!) bilim adamı olma ön koşulu olarak ortaya çıkarılmıştır.

Yüksek Öğretim ve Araştırmaların Uluslararası Boyutu

Aristo, metafizik üzerine yazılarında, insanın doğası gereği bilme ve birçok durumda bilgisini uygulama arzusuyla donanmış olduğunu öne sürer. İnsanın bilme ve bilgisini uygulamasına ilişkin sürekli ve bitmek bilmeyen arzusu yüksek öğretim kurumları için de geçerlidir. Neo-liberalizm ve özellikle de küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ekonomik koşullar bu talepleri kendi lehine çevirebilmiştir. Sanayileşmiş ülkelerin yakaladığı ekonomik gelişme sosyal çevre ve yetişmiş insangücü sayesinde hız kazanmıştır. Bu ise ülkeler arasındaki eşitsizliğin gitgide artmasına yol açmıştır. Ekonomik ve sosyal olanaklarla gelişmekte olan ülkelerin yetişmiş beyinleri de çalışmaları için daha iyi olanaklar adı altında gelişmiş ülkelere gitmekte ya da araştırmalarını bu

ülkelerdeki kurumlar aracılığıyla yapmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ciddi ekonomik ve sosyal kayıplara uğrarken, ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmakta ve avantajlarını kaybetmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin üniversiteleri gelişmiş üniversiteleri yakalayabilmek için aynı yatırımları gelişmiş üniversitelerden satın almaktadırlar (Hardy, 1995:90).

Son yirmi yılda birçok devlet ekonomik ve eğitimsel bütünleşmenin devletin en önemli iki sorumluluk alanı olduğunu vurgulamış ve programlarında buna yer vermiştir. Ticaret ve ekonominin bu bütünleşmesi kuşkusuz sorun değildir. Ama eğitim denildiğinde biraz düşünmek ve daha köklü çözümler bulmak gerekir. Eğitim kurumları küresel pazarda ülkelerin rekabet gücünü artırabilmeleri için sosyal bir yatırım olarak ele kabul görebilir. Son yıllarda hemen her demokratik ülkede, serbest rekabet ve ticaret, kaliteli eğitim gibi alanların hukuk ve refah toplumunun ayrılmaz parçaları olarak sunulmuştur (Hanales, 2000). Neo-liberalizmi savununlar ise neo-liberalizmden çok özelleştirme, yerelleştirme, yeniden düzenleme ve vergi reformu gibi kavramları öne sürmektedirler. Aslında yüksek öğretimin düzenlenişine bakıldığında bu kavramların tam olarak karşılığını bulduğu söylenebilir. Çünkü yüksek öğretim kurumları Türkiye açısından düşünüldüğünde yavaş yavaş özelleştirilmekte, yeniden düzenlenmekte ve harçlara katkı ve masraflara katkıları bakımından köklü değişimlere gidilmektedir. Türkiye’de özelleştirmenin hız kazanması aslında politik anlamda iktidarların başarısızlıklarını ve savurganlıklarının kapama yolu olmuştur. Ekonomiye düzeltmede özelleştirme ön plana alınmış, DPT gibi kurumlar aracılığıyla bu özelleştirme stratejik planlama olarak topluma sunulmuştur (Korkut ve Doğan, 2002:31). Bu neo-liberalizmin çok alışıldık yani insan kaynaklarının planlanması ve rasyonelleştirilmesi kuralının yansımasıdır. Böylece yüksek öğretim kurumlarının da kendi kendilerini düzenlemeleri öngörülmüştür.

Neo-liberalizmin isim babalarından olan Hayek, neo-liberalizme ilişkin temel doktrininde kendi kendine oluşan Pazar koşullarının, insanların gereksinimlerinin en iyi karşılandığı ve kaynakların en iyi kullanıldığı ortam olduğu düşüncesinden yola çıkar. Bu görüşe göre pazar, kendi kendini düzenleme mekanizmasını oluşturur. Bu nedenle devletin pazarın ekonomik etkinliğini artırması için sadece düzenleyici olması yeterlidir. Ekonomiden

çıkan bu öncül aynı zamanda eğitim sektörüne de uygulanmaya çalışılmış ve eğitimde de benzer kaygılar güdülmüştür (Hayek, 1944). Ama neo-liberalizmin küresel evresi, 1980'lerin sonunda kapitalizmle birlikte ortaya çıkan demokratik seçim süreçlerinin dünya çapında gelişmesiyle paralellik gösterir. SSCB'nin ekonomik pazarlarına karşılık oluşturduğu bir politikadır. Serbest pazar uygulamasının yanısıra neo-liberal demokratik politik sistemler de ortaya çıkmış ve toplumu bir bütün olarak etkilemiştir. Yani neo-liberal demokratik kapitalizm 1990'lar boyunca hızla yayılmış ve hatta daha önceleri devletin sürekli görevleri ve merkezi devlet anlayışını temel alan reformları savunun sosyal demokratik ve sosyalist hareketler tarafından da kabul edilmiştir. Bu yayılma Avrupa'daki sosyal demokrat ve sosyalist hükümetleri de etkiledi, hatta Papa II.Jean Paul bile halka hitabında ve konferanslarında neo-liberalizmin müttefiki haline geldi (Hanales, 2000).

1980 sonrasında kurulan yönetimler artan sosyal sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Bu sorunların çözümü için en önemli tercih eğitim olarak bütün hükümetlerce kabul edildi. Hiçbir neo-liberal ekonomik politika yaşam standartlarını yükseltici olarak kabul edilmemesine rağmen, aynı pazar yönelimli politikalar eğitim reformlarına kadar uzandı. Burada özellikle dikkati çeken nokta neo-liberal araçların bu amaçla kullanılması ve sosyal sorumluluk olarak programa girmesi, işsizliği önlemede bir araç olarak görülmesidir. Fakat, hangi tür reform yapılsa yapılsın eğitimin bir bütün olarak işsizliği önlediği savı hiçbir zaman doğru değildir. Üstüne üstlük, gerek gelir farklılıkları, gerekse özel sektörün bu işi parayla yapması gibi durumlar hiçbir zaman neo-liberal politikaların başarıya ulaşamayacağını göstermiştir. Buna karşılık eğitim-öğretim etkinlikleri uluslararası kurum ve kuruluşlar aracılığıyla düzenlenmeye çalışılmıştır. Yani küreselleşme ile neo-liberalizm birbirini tamamlayan bütün haline gelmiştir. IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği gibi kurumların sundukları yapısal uyum programları Türkiye gibi birçok ülkeyi derinden etkilemiş ve ülkeler bu kurumların istedikleri politikaları tek tek uygulamaya koymuştur. Özellikle eğitim, sağlık ve diğer sosyal alanlardaki etkinlikler bu kurumlar tarafından sistematik ve tekdüze olarak tasarlanmış, yönetilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu şekilde bu kurumlara kendi kaynakları ile minnet duyan ülkeler politik gücü kendi kurumlarına

aktarmıştır. Ulusal siyasi kurumlar ve sistemlerin desteklenmesi demokratik geleneklerin ve seçilmiş olanların ulusal düzeyde ortaya çıkan sorunları çözme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Hükümetler kendi ülkelerinin gerçeği yerine uluslararası alanda geçerli olan uygulamalara yer verip özerk yönetimler güç kaybetmiştir (Bello, 1994). Partiler ve dolayısıyla hükümetler büyük kapitalist ekonomilerin ekonomik ve kültürel dayatmacı modellerini etkili olarak gerçekleştirebilecek yabancı sermaye ile güçlü sosyo-ekonomik bağları olan elitler tarafından uygulanabilecek olan politik kararları almaktan çekinmediler. Bu çok uluslu firmalar ve kurumlar tarafından hazırlanan ya da başka bir deyişle empoze edilen eğitim reformları bu süreçte ikili rol oynadılar. Birincisi mevcut eşitsizlikleri haklı hale getirecek durumları yarattılar. İkincisi ise geri kalmışlığın çaresi olarak için ülkedeki elitler tarafından uygulanacak ama yurt dışında oluşturulmuş, hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri için geniş ve oldukça karlı pazarları yaratmıştır.

Örneğin Amerika Uluslararası Kalkınma Bankası'nın (Inter-American Development Bank) 1996 yılında hazırladığı raporda, bu büyük ekonomik kurumların uygulanmasını istedikleri eğitimsel reform programları ile neo-liberal programların politika ve hedefleri arasında açık bir benzerlik olduğu ortaya çıkmıştır. Latin Amerika ülkelerinin eğitim sistemlerindeki sorunları analiz eden bu raporda sorunlar şöyle belirlenmiş; yüksek öğretimde kaynakların eşit dağıtılmaması, üst düzeyde bürokratik yönetim, reformlara karşı koyan öğretmen sendikaları, pazar ekonomisini dışlayan politikalar, yerel okullarda özerkliğin olmaması, yetersiz yönetim, okul tercihlerindeki yanlışlıklar, öğrenci başına düşen öğretmen sayısının az alması ve öğretmenlerin statülerinin düşük olması (Inter-American Development Bank, 1996). Bu sorunlar Türk eğitim sistemi için de geçerli olan sorunlardır; fakat çözümleri Dünya Bankası vb. kurumlar tarafından önerilen ve neo-liberal doktrinden alınan önlemlerde aranmakta bu ise hayal kırıklığına yol açmaktadır. Çözüm olarak eğitimin finansmanının eğitim kurumlarının kalitesinin artırılmasına yönetilmesi, okul sisteminde kaliteye ilişkin rekabet yaratılması, bütçenin okullardan çok öğrenci/aile bazında ele alınması gibi temel ticari kaygılar sunulmuştur. Bunlar yüksek öğretimdeki yapılanmayı da doğrudan etkilemiş ve değiştirmiştir.

Gelişmiş ülkeler geliştirmekte olan ülkelerin araştırmacılarının bilgiye dayalı sosyo-ekonomik gelişimine tam olarak katılabilmeleri için yetişmelerine yardımcı olacak yerel koşulların oluşmasına katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Araştırmacı olarak tamamen ayrıştırılmış bir ortamda çalışmak artık olası değildir. Bu nedenle araştırmacılar fildişi kulelerinden çıkıp yerel ve güncel gelişmelerin ortaya çıkardığı sorunlara yönelik çözümler bulmak için çalışmaya özendirilmektedirler. Artık bilim akademisyenlerin ve belli kişilerin tekelinden alınmıştır. Herkes, geçmişte olduğu gibi gelecekte de bilginin gelişmesine katkıda bulunacaktır. Bu yolla dünyanın farklı bölgelerindeki araştırmacılar aynı hedefe odaklanmaktadır. Bilim adamları dünyanın karmaşık sorunlarına yönelip, bilgiyi uluslararası düzeyde ele almaya yönlendirilmekte fakat yerel kültürleri ve gerçekleri göz ardı etmektedirler.

Sosyal ve Fen Bilimler Çatışması

Tanınmış birçok üniversitenin programları öğrencileri çok erkenden uzmanlaşmaları için teşvik etmektedir. Fen alanında uzmanlaşan öğrenciler doğa üzerinde uzmanlaşırken, insani bilimler alanındaki öğrenciler doğanın tamamen ihmal edildiği alanlara yönelirler. Sonuçta alanlar arasındaki çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Son dönemde ortaya çıkan popüler bilim ve popüler çalışmalar, bilim ve bilimsel ürünleri sıradan halkın anlayabileceği formata getirebilmek için asıl işlevlerinden uzaklaştırılabilmekte bazen popüler kültür ürünlerinin hızla satıldığı ve metalaştırdığı pazara girmektedir. Yani bilimsel ürünlerin alınıp satıldığı pazar koşulları kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Gerçekte, eğitim sistemleri de bilimsel dünya görüşü anlayışıyla organize edilmektedir. Yani, yüksek öğretim kurumları kendi doğal ve oluşum kurallarına göre işlemekten çok dış etkilerin yönlendirmesiyle işlemektedir.

Üniversitelerin sosyal ve fen bilimleri arasında öğretim yükleri, giderleri, araştırma olanaklarının paylaşımı konusunda sürekli sorunlar ortaya çıkmıştır. Fen bilimlerinin araştırma sonuçlarının doğrudan yaşamda uygulanabilir olması, bu alanların özellikle üniversite içinde de belli ayrıcalıklar kazanmasına yol açmış, sosyal bilimler ise spekülatif ve verimsiz olarak nitelenmeye başlamıştır (Nelson and Berube, 1995:10). Sosyal bilimlerde çalışan öğretim üyeleri fen bilimlerinde çalışanlara göre daha fazla ders yükü altına

girmektedirler. Üniversite yönetimleri de sosyal bilimleri ikinci sınıf görme eğilimindedirler. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmaların bölgesel ve yerel özelliğinin fazla olması yönetimlerin onları suçlamasına yol açmıştır. Örneğin, Türkiye gibi ülkelerde rektör ve yüksek öğretim kurulunun başında bulunanlar bu alanlardaki ilerleme ölçütlerini alanların özelliğini göz önünde tutmadan her iki gruba uygulamakta, Sosyal bilimleri verimsiz ve yayın yapamamakla suçlayabilme gibi garip tutumlar içine girmekte ve yetkilerini kullanarak akademisyenlerin ilerlemesine engel olabilmektedirler. Oysa ki, fen bilimleri açısından geçerli olanlar sosyal bilimlerin doğası gereği farklı algılanmak zorundadır. Buna bağlı olarak birçok sosyal bilim alanı (Antropoloji, felsefe, doğu dilleri, arkeoloji vb). ya öğrenci sayılarını azaltmak zorunda kalmakta ya da YÖK tarafından kapatılmaktadır. Programların kapatılma gerekçeleri çok açıktır. İş bulma kaygısı! Kuşkusuz Türkiye gibi işsizliğin yüksek ve genç nüfusun kalabalık olduğu ülkelerde bu önemli bir ölçüt olarak görülebilir, ancak iş alanları doyduktan sonra acaba geri kalan nüfus ne yapacaktır? Bu sorunun tam bir cevabının verilmiş olduğu söylenemez.

Yeni Bin Yıldaki Çelişkiler

Yirmi birinci yüzyıla girdiğimiz şu günlerde yüksek öğretim kurumları 20.yy'ın getirdiği bilimsel ve akademik gelişmelerin hızla tüketildiği kurumlar olma yolunda ilerlemektedir. Bu tür gelişmelerin insanoğlu üzerine olan etkileri gitgide artmakta ve bazen beklenmeyen sonuçlara yol açmaktadır. Tarih tekrür mü edecek? gibi kaygılar sürekli yaşanmaktadır. 20.yy'ın temel sorunu gelecek kuşakların gereksinimlerini göz ardı etmeksizin günümüz kuşaklarının gereksinimlerini karşılayacak gelişmeleri de sağlamaktır. Bu gelişmeler çevresel değişimlerle yakından bağlantılıdır. Çevrenin tahrip edilmesinin temel nedeni olarak gelişen küresel yaşam biçimleri ve endüstrinin hızla gelişmesi sonucu ortaya çıkan atıklar ve yüksek nüfus artışı görülmektedir. Bu ise doğal kaynakların hızla tüketilmesine ve israf edilmesine hatta bu başka kaynaklar üretilmesi için baskıya neden olmaktadır. Ekonomik kaynaklar kadar diğer kaynakların da küreselleşme ile tüketildiği evreye girilmiştir. Çevre kirliliği ve sera etkisinin dünyada soruna yol açtığı bilinmektedir. Bu durum araştırmacıları küresel değişme ve gelişmelerin yan etkilerini gidermeye itmiştir. Artan enerji gereksinimi için yüksek öğretim

kurumlarındaki araştırmalar nükleer yakıt ve bu konudaki araştırmalara yönelmiş, bu ise beklenmeyen etkilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bütün araştırmacılar, toplumun gelişmesine yönelik önlemler alınması için, küresel araştırmalara yönelmiş gerek temel gerekse uygulamalı araştırmalar konusunda çalışmaktadırlar. Bu durum çevre üzerine olan çalışmaların doğrudan disiplinler arası boyutta ele alınması sorununu getirmiştir ancak anlamlı işbirliği için yeni bilgi teknolojilerine gerek duyulmaktadır ki bunların da adresi gelişmiş ülkelerdir. Hiç kuşkusuz 21.yy'ın en önemli sorunları fırsat eşitliği ve değişimler arasında ortaya çıkmıştır. Toplum özel sektörün yönlendirdiği araştırmaların sonuçlarını paylaşmaktadır.

Başka bir olgu ise, üniversitelerin patent vb. alabilmek için özel araştırma bilimlerini kurmaları ve bu birimlerin özel sektörle işbirliğine gitmelerinin istenmesidir. Özel sektörle işbirliği içine girilerek üniversitelerde geliştirilen ürünlerin patenlerinin alınması için üniversite yönetimleri özel çaba göstermektedirler. Özel kuruluşların üniversite laboratuvarları ya da yapısı içine girmeleri özendirilmektedir. Küreselleşmeyle birlikte özellikle pazar ekonomisinde rekabet edenlerin hem sayısı artırmakta hem de eğitim programlarının olası kullanıcılarını hızla bu alana yöneltmektedir. Yani herhangi bir ülkedeki programlar başka ülkeye de (bu ülkeler çoğunlukla gelişmemiş ülkelerdir) ihraç edilmektedir. Yüksek öğretim bağlamında kablo üzerinden eğitim tüm dünyaya yayılmaktadır. Birçok fakülte ve yüksek okul paralel bağlar kurmaktadır. Eğitimsel olan bu etkinlik önemli görülmekle birlikte bilginin tekelinin bazı kişilere verilmesini ve standartlarına uyulmasını da zorunlu kılmaktadır (Burbules, 1997:107).

Burada yapılmak istenen ya da amaçlanan uluslararası düzeyde ortaya çıkan bu değişimlerin üniversiteleri etkilemesini ve üniversitelerin de buna tepki vermesini peşin hükümle mahkum etmek değildir. Bazıları üniversite ya da yüksek okullara yönlendirilen eleştirilere cevap vermeyi de kolaylaştırabilir. Bazıları da hantal ya da hareketsiz olarak nitelendirilen kurumlarda yenilik ve reformlara yol açabilir. Fakat bunların tümü yüksek öğretim kurumlarının yeni teknolojik olanaklar ve gelişimleri izleyip işbirliğine girebilmeleri için uygun yapılar sunmayı hedeflemektedir. Noble(1994) bunu, yüksek öğretim kurumlarının ticarileştirilmesi için teknolojinin bir araç ve

yüksek öğretim kurumlarının elinden kozlarını alma yolu olarak nitelemektedir. Yeni teknoloji ve ekonomik politikalar yüksek öğretimdeki ticari eğilimleri hem yönlendirmekte hem de bunlar tarafından biçimlendirilmektedir. Bu yeni teknoloji ve anlayışlar araştırma, eğitim ve öğretim etkinliklerinde büyük ölçüde esnek bir kullanıma sahiptir, yani bu yeni anlayışların uygulamaya geçirilmesi bunları savunan yüksek öğretim kurumunun kullanma ve belirleme düzeyiyle sınırlıdır. Yüksek öğretim kurumlarının yapı, işleyişleri ve değerlerini gitgide daha fazla ticarileştirirken, ortaya çıkan bu yeni değerler yüksek öğretimin geleneksel ve yerleşik normlarıyla (özerklik, öğretim üyelerin yükselmesi ve ilerlemesi, fakültelerin kendi kendilerini yönetmesi, araştırma ruhu ve mükemmelle ulaşma) çelişen bazı çatışmaları da ortaya çıkarmaktadır. Buna bağlı olarak denetleyici ve patron görevi yüklenmemesi gereken yöneticiler de artık bu görevleri yüklenmişlerdir. Aslında toplumsal ve ekonomik yaşamın birçok alt ögesinde ortaya çıkan bu çatışmalar, yüksek öğretim kurumlarının kendine özgü işleyiş yaratıcılık, özerklik ve araştırma alanlarını kısıtlamakta yalnızca fayda/maliyet bağlamına sürüklemektedir.

Pazar Ekonomisinin Değişen Taleplerinin Karşılanması

Pazar ekonomisinin talepleri hızla değişmekte, bölgesel ve ulusal düzeyde taleplerin karşılanması için oluşturulan kurumların yapısını hızla değiştirmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki bazı sanayi alanları küresel bir pazar ekonomisi geliştirmekte ve uluslararası temellere dayalı taleplere yönelmekte ve ülkelerin gelişimleri bu açıdan birbiriyle karşılaştırılmaktadır. Bu nedenle sanayi alanının bu gereksinimlerini karşılamayı hedefleyen ders ve programlara küresel ve bölgesel açılardan yaklaşımlar eklenmektedir. Çalışma koşulları ve iş alanları çeşitlenmekte, iletişim, turizm, sağlık, mali sektörler, gıda teknolojisi ve taşıma sektörüne ilişkin alanlar yeni bölümleri oluşturmaktadır. İşsizlikten çekinen öğrenciler işe girişlerini kolaylaştıracak mesleki okullar ya da bölümlerden mezun olmayı istemekte ve bu alanlar kontenjan baskısı altında kalmaktadır. Birçok ülkede üniversite programları mevcut alanlara eleman yetiştiremeyince, geleneklerinde olmayan alanları da programları içine almakta, bu ise bazı disiplinlerin (felsefe, arkeoloji, sosyoloji, etnoloji, eski diller vb) tercih edilmemesine ve akademik

yapısının değişmesine yol açmaktadır. Buna paralel olarak bu alanlarda çalışan akademisyenler de değişmek zorunda kalmaktadır (Davies, 1996).

Yüksek öğretim kurumlarının yeni gelişmeler ışığında ortaya çıkan gereksinimlere cevap vermesini belirleyen en temel etmen günümüzde dünyanın birçok yerinde hakim olan neo-liberal politikalarıdır. Lyotard bunu, yüksek öğretim kurumlarının işlevinin sorgulanmasında hakim olan, rasyonellik, teknik ve mesleki yönelme, etkililik ve yeterlilik anlamında işe koşulan “performativity” yani performansın dili olarak nitelemektedir ki bugün artık yüksek öğretimin yapısı, üniversite ve teknik üniversite şeklinde biçimlenmiştir (Lyotard, 1984:47-53). Yüksek öğretim burada, artık eğitimi insana yatırım olarak gören ve yatırımın geri dönüşünü ölçüt olarak öğretim kurumlarını değerlendiren bir anlayışla insan sermayesi kuramıyla değerlendirilmektedir. Bu ise baskı oluşturmaktadır. Bu tür baskılar yasa koyucular, üniversite yönetimleri ve üniversiteye destek veren iş adamları ya da kuruluşlardan daha da önemlisi üniversitelere yüksek harç ödemeyi bir ayrıcalık sayan kişilerden gelmektedir; yani öğrencilerden ya da ailelerden gelmektedir. Yüksek öğretim üzerindeki baskılar çok yönlü değişiklikler ortaya çıkarmıştır. Bu değişiklikler üniversitedeki yerleşik kadro ve isimlendirmelerden bölümlerin kuruluş ve isimlendirmelerine kadar uzanmaktadır. Örneğin, Toplam Kalite Yönetimi, Sürekli Eğitim Merkezleri, İnsan Kaynakları Bölümleri ve oluşumları gibi özel sektörden alınan yönetim görevlerinin ya da değerlendirmelerin üniversiteye aynen uygulanması bunu bize göstermektedir. Bu oluşumlar üniversitelerde artık kadro, araştırma ve yayınların yönünü de belirleme içine girmektedir. Programlara bu yönde ya müdahale etmekte ya da değişim için yönetsel/hukuksal yolları zorlamaktadırlar. Buna paralel olarak yeni bütçe oluşturma ya da bütçeden pay ayırma koşulları yaratılmaktadır. Üniversite sanayi işbirliği, ya da üniversitenin bir işletme olarak dışarıya açılması gerektiği vurgulanarak, dış piyasanın oluşturduğu taleplere karşılık verecek proje ve kurumsallaşmalar daha hızlı ve etkin destek bulmaktadır.

Fakülte ya da üniversitenin alt birimleri bu proje vb. çalışmalarla üniversiteye katkıları oranında ödüllendirilmekte, üniversite artık “kâr” eden bir kurum gibi olmaya özendirilmektedir. Buna uluslararası yayın yapma ya da projelere

katılmayı da ekleyebiliriz. Birçok devlet üniversitesi, kendi reklamını yapmak için bilim yerine; kaç kişi kendi üniversitesinde çalışan bilim adamlarının yayınlarına gönderme yapmış, kaç kez belirtmiş gibi soyut, ruhsuz sayı ve çalışmalara yönelmiştir. Atıf indekslerinde yayın yapmak, yüksek puanla öğrenci almak, öğrenci başına düşen öğretim üyesi sayısı ile övünmek ve bunları kitapçık halinde adaylara göndermek gibi. İşin garip tarafı ise bunların bir reklam gideri olarak algılanması, tıpkı klasik ekonomideki reklamın üretimdeki bir maliyet unsuru anlayışı uygulanarak, kayıt sırasında öğrencilerden geri alınmaktadır. Bu durum karşımıza, müşteri ve hizmet kavramını getirmektedir. Öğretim ise kazanılan derecenin ya da diplomanın iş alanlarına hitap etmesi ya da dış piyasada o üniversitenin diplomalarına yönelik taleple kaliteli olarak adlandırılmaktadır. Yani hangi üniversitenin diplomasına talep fazlaysa o üniversite o kadar nitelikli gösterilmektedir. ABD gibi ülkelerde geçerli olan ve üniversitelerin kendilerini pazarlamaları için oluşturulan nicel değerlendirmeler, yani hangi fakülte ve hangi üniversitenin birinci, ikinci sırada olduğu değerlendirmeleri gazetelerde ve dergilerde boy boy ilanlarla sunulmaktadır. Böylece, daha nitelikli ve daha iyi öğrencilerin gelmesi planlanmaktadır (22 Eylül 2002 tarihli Hürriyet Gazetesi vb.). Yalnızca bununla da yetinilmeyip, çeşitli üniversite ya da fakültelerde bireysel çabalarıyla tanınmış ya da uluslararası düzeye gelmiş bilim insanları büyük maaşlarla diğer özel üniversitelere geçmekte, bu üniversiteler lisans ve lisansüstü programlarına öğrenci çekebilmek için gazetelere büyük ilanlarla, bu bilim insanlarının ismini vermektedir. Bütün bunlar bize, aslında müşteri/hizmet anlayışının Türk toplumunda yüksek öğretim sisteminde yerleştiğinin önemli göstergesidir. Mutlu (2001:34) bunu: “bilginin kamusal bir malın ötesinde metaya dönüştürüldüğüne tanıklık olarak nitelemekte ve aslında bilginin kamusal bir servet olmaktan çıkması ve bilimselliğin alınan satılan bir mala dönüşmesi Rönesans’ın ürünü olduğu, bilginin özel mülkiyet haline dönüşmüş ve üniversitelerin etik değerleri de zarar gördüğü...” şeklinde özetler. Türkiye içinde artık üniversiter değerler sarsılmış ve yozlaşmaya başlamış, üniversite ürünleri bir mal gibi alınıp satılmaya başlamıştır. Örneğin TÜSİAD gibi kuruluşlar artık eğitim ve bilginin de bir bedeli olduğunu vurgulamaya başlamışlar hatta bunu meşru kılmak için üniversitelerdeki akademisyenlerden yararlanmışlardır. (Bak: TÜSİAD 1994). Bu akademisyenlerin hazırladıkları raporda yüksek

öğretimin paralı hale getirilmesinin normal olduğu ve her isteyene üniversite eğitimi verilmemesinin olağan olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca üniversite işletme gibi düşünülmüş ve girişimci üniversite kavramı ortaya çıkmıştır. Bu rapor Türk eğitiminde yüksek öğretimin tıpkı batıdaki daha doğrusu ABD'deki üniversite anlayışıyla paralel hale getirildiğinin ve daha ileride ortaya çıkacak yüksek öğretim yapısının somut bir göstergesiydi (TÜSİAD, 1994). Aslında küreselleşme adı altında sunulan bu düzenlemeler, eğitim sisteminde yüksek öğretimin şirketleşmesi, değişim ise ABD, İngiltere, Kanada gibi gelişmiş ülkelerin uydusu ya da eyaleti haline gelmesidir. Yüksek öğretimin maliyet/yarar ilkesine göre düzenlenmesi, evrensel değerler yerine ekonomik değerlerin ön plana alınması ve bireylere sunulması parası olana eğitim verme anlayışına geçiştir (Güven, 1999:157).

Yüksek Öğretimde Etkili Yönetim Becerilerinin Geliştirilmesi

Pazar ekonomisi ve küresel gelişmelerin getirileri karşısında geleneksel temellere göre kurulmuş olan yüksek öğretim kurumları yetersiz duruma düşmüştür. Bu nedenle yeni yönetsel kültürler geliştirilmekte ya da profesyonel yöneticiler bu kurumlara gönderilmekte, ticari yönetim teknikleri fakülte ve üniversitelerde uygulanmaya çalışılmaktadır ki bu tekniklerin çoğu akademik ve üniversite geleneğine aykırıdır. Üniversitelerde akademik yeterlikten çok teknik becerilere sahip olmak ön plana çıkmıştır. Bu durum yüksek öğretim kurumlarında çalışanların gelecekte oynayacağı rolleri ve sahip olmaları gereken yeterlikleri de değiştirmiştir. Derslerin içeriğinde uluslararası yaklaşımlar daha bilinçli ele alınmakta ve programa yerleştirilmekte, iş alanlarına ve istihdama dönük programlara ağırlık verilmekte, özel sektör ile yüksek öğretimin daha fazla işbirliğine girmesi planlanmakta, toplum ve bir bütün olarak ulusun kalkınmasına katkıda bulunmaları beklenmekte, akademik personelin kariyerinde nitelikli öğretime ilişkin diploma ve yeterliklere ilişkin beklentiler yükselmektedir. Lisansüstü alanlarda alan geçişleri ve ikinci alan uzmanlığı vurgulanmakta, örneğin mühendislik / işletme, insan kaynakları gibi alanlar arasında işbirliği hedeflenmektedir. Yerleşik yönetim kadroları yüksek öğretimde değişime uğramaktadır. Kurumu yönetmeden çok kurumun gidişatına ilişkin stratejik kararlar alma ve yönlendirme, fakülte kadrolarını çalışma yaşamındaki projelere

yönlendirme, kurumsal işleyişin hızlanması için yenilik ve atılımları destekleme, kurumsal hedeflere sonuna kadar bağlı olma gibi yeterlikler yöneticilerden beklenmektedir. Dekanlar ve bölüm başkanları ise; takım çalışması, personel yönetimi, mali konularda maliyete ilişkin anlayış, bilgi teknolojilerini etkili kullanma, rekabeti gibi dış etkenlere karşı duyarlı olma, tüketici bilincini dikkate alma, kurumun durumunu stratejik olarak kavrama ve üniversiter düzeyde kurumsal karar alma süreçlerini kullanma gibi becerilere sahip olmalıdırlar. Bu gelişmeler aslında bilimsel araştırma ve niteliklerin yükseltilmesi, kurumların daha etkili çalışabilmesi için olumludur. Ama, ekonomik kaygının birinci plana geçmesi ve ticari anlayışla düzenlenmesi önemli bir sorundur. Akademik personel ise bu değişimlerden çok daha fazla nasiplerini almaktadırlar. Az yatırımla çok büyük başarılar elde etmek, yeni teknoloji ve gelişmeleri olabildiğince hızla programa yansıtma, performans değerlendirme testlerine tabi tutulma gibi bir dizi aşamadan geçmek zorundadırlar. Öğrencilere olabildiğince alternatifli öğretim yöntemleri ve değerlendirme biçimlerini sunma becerilerine sahip olma, mesleki standart ve gelişmelere sıkı sıkıya bağlı olma, bilgi teknolojilerini alanına uygulama ve mezunların iş alanlarında kullanacakları bilgileri edinmelerini sağlama ise öğretime ilişkin zorunlulukları oluşturmaktadır. Böylece öğretim üyeleri uzaktan öğretim, tüketici bilinci, programdaki uluslararası ve çok-kültürlülüğe özel önem vermeleri yönünde de yetişmek zorunda kalmaktadırlar. Dersler, sertifika programları, atölyeler açarak üniversite dışında kaynakları üniversiteye yönlendirmektedirler.

Üniversitelerde akademik personelin araştırmacılık yönü de baskı altına alınmaktadır. Araştırmacılardan yaptıkları araştırmalar için aldıkları puan ve yaptıkları yayınları ilerleme için ön koşul olarak koymaktadırlar. Araştırmaları piyasaya yönelik yapmaları istenmekte ve araştırma tüketicileri ise sonucun kendilerinin beklentilerine uygun olmasını ummaktadırlar. Bu ise araştırma önerisi yazma, proje için bağlantı ve maddi destek bulma, lisansüstü öğrenci projelerini ve çalışmalarını pazar ekonomisi ilkelerine göre yönetme, uluslararası projelerde görev alma gibi birtakım etkinlikleri yapmak zorundadırlar. Buna paralel olarak kütüphanelere alınan kaynaklar ve bilgi işlem merkezleri oluşturulmuş, klasiklerin alınması yavaşlatılmış, bunun yerine popüler

olanlar tercih edilmiştir. Bilgi işlem merkezleri ve akademik personel, kütüphane üçgeni oluşturularak enerjinin bu alana yönlendirilmesi amaçlanmıştır (Fielden, 1998). Türkiye açısından bakıldığında sorunun daha da farklı olduğu ortaya çıkmaktadır, kötü çalışma koşulları, düşük ücretler ve yaşam standartları ile akademisyenlerin gelişmiş ülkelerdeki akademisyenlerle aynı türden yayınlar yapmaları beklenmektedir. Akademisyenler geçinme konusuna öncelik vermektedirler. Bu koşullar altında yüksek öğretim kurumlarımızın rekabet etmesi yasal ve yönetsel kararlarla akademisyenlere dayatılmaktadır. Oysa ki, akademik gelenek bilim üretme ve yayma gibi evrensel bir yapıya da sahiptir. Üniversite öğretim üyeliği bilim adamlığından teknokratlığa dönüştürülmüştür. Yüksek öğretimdeki programların işleyişi ve belirlenmesi standart ve akreditasyon gibi sayısal ölçütlere bağlanmıştır. Daha kötüsü de yüksek öğretimde oldukça eski ve yerleşik akademik geleneği olan Almanya, Fransa gibi ülkeler de bu ölçütlere bağlanmıştır. Öğretim üyeleri pedagojik becerilerine göre sınıflanmış, sözleşmeleri yenileme ve başka dilde yayın yapmak, üniversite öğretim üyelerine yönelik kurslara katılmak zorundadırlar. Öğretim üyelerin nasıl daha iyi öğreteceği ya da öğretim performanslarının nasıl daha iyi hale getirileceğine ilişkin yatırımlar artmıştır. Bu özde öğretim üyelerinin lehine gibi görünse de aslında özde rekabet düzeyini artırmaya yönelik bir uygulamadır. Örneğin, Almanya’da altmıştan fazla mesleki gelişme kursu açılmış ve buna 1999 yılında 140 000 kişi başvurmuştur. Bu programlara başvuranların akademisyenlerden yönetsel görevlere kadar üst düzeyde elemanları olması oldukça ilginçtir. Benzer bir programlara İngiltere ve Fransa’da da rastlamak olasıdır. Buna paralel ve alternatif bir çözüm olarak uzaktan öğretim kategorileri de eklenmektedir. Amaç “sistemik profesyonelleşme”dir aslında (Berendt, 1994). Bu hem çalışma koşullarını hem de personel için uygun çevre oluşturma gibi boyutları yüksek öğretime tanıştırmıştır.

Yüksek öğretim personelinin çalışma koşulları dünyanın birçok bölgesinde değişmektedir. Birçok üniversite akademik personelin işe alınmasında ve sözleşmelerinin uzatılmasında evrensel koşulları artık terk etmekte ve rekabet adı altında akademik birikiminden çok teknik birikimi olan ve piyasadan gelenlere öncelik vermektedir. Birçok kurum yöneticisi kurumdaki personel giderlerini azaltmak için yarım zamanlı akademisyen çalıştırma,

ücretlerden kısma yoluna gitmektedir. Özel üniversiteler ile devlet üniversiteleri arasındaki rekabet ise transfer adı altında devletin aleyhine işlemektedir. Akademisyenler ise mevcut koşullarda yaşamlarının çoğunu devletin istediği ya da neo-liberal politikalarda belirlenmiş olan yalnızca iş için yaşam ilkesine bağlamışlardır. Bunu sağlamak için, Üniversite ve Kolej Akademisyenleri Geliştirme Kurumu ya da Avrupa Akademisyenleri Ağı vb. oluşumlarla uluslararası rekabeti gerçekleştirip üniversitedeki akademisyenleri kurumsallaştıracak önlemlere dönüştürülmüştür.

Ticarethane-Üniversite Çelişkisi

Ticari üniversite modeli, birçok yüksek öğretim kurumu tarafından az çok kabul edilmiş olduğu için araştırma çalışmalarını ve öğretim etkinlikleri de bu işletme modeli tarzında düzenlenmeye başlamıştır. Bu ise başka bir çelişkiyi karşımıza getirmektedir. Üniversite araştırmaları (patent, kopya ve sözleşmelere bağlanmış şekilde) bilgiyi üreten kurumların bunu kullanmasını düzenleyen kurallara bağlanmıştır ki, birçok üniversite bunun ne anlama geldiğini bile bilmemektedir. Bu projeleri destekleyenler patent ve sözleşme haklarını kolayca elde ederek, üniversitenin topluma yeni bilgi kazandırma ve toplumu aydınlatma işlevini sınırlamaktadırlar.

Öğretim üyelerin araştırma ve ders etkinliklerinde kullandıkları materyaller ve bunların seçimi de önemli başka bir noktadır. Öğreticiler üniversitelerde genelde öğretim üyelerinin derslerini hiçbir zorluk çekmeden izleyebilmektedirler. Fakat, yeni gelişmeler özellikle ders notları ve ders kitaplarını bir pazar malzemesi haline getirmiş, böylece ders kitabı endüstrisi oluşturulmuştur. Bunun yanısıra diploma ve sertifikalara verilen önem artınca, bu sertifikaların verildiği kurumlarla üniversiteler arasında bir rekabet başlamıştır. Sonuçta kurumlar üniversiteler dışında özel kurumların verdikleri sertifika ve belgeleri de iş ve alanda ilerleme için yeterli görmüşler ve üniversitelere rakip kurumlar ortaya çıkmıştır. Üniversite kendisini ticari bir işletme gibi görerek bu kurumlara karşı programlar açmakta ve parasal kaynağa dönüştürme kaygısı yaşamaktadırlar.

Sonuç:

Birçok ülkede yüksek öğretim ve ekonominin çeşitli sektörleri arasındaki doğrudan ve yakın ilişkiler birçok bilim adamı tarafından normal

karşılanmaya başladı. Yüksek öğretim kurumları kendilerini ekonominin çeşitli alanlarına ne kadar fazla uydurur ve yapılarını değiştirirlerse, o kadar fazla mezunun ekonomi tarafından kabul edilebileceği görüşü hakimdir. 1990'larda mezunların istihdam edilmesi sorunu, mezun sayısının artması nedeniyle, iş pazarında da sorunlar yarattı. Yani artık ekonomi alabileceğinden fazla mezunu kabul etmiyordu. Genel çalışma koşulları yeterli bile olsa, kitlelerin yüksek öğretime kabul edilmesi çoğu zaman içler acısı duruma yol açtı. Yüksek öğretimde alınan diplomaların artık o anki haliyle bir işe yaramaması ya da iş bulmayı sağlamaması eğitilmiş insanların hayal kırıklığına uğrattı. Bu tür beklentiler akademik alandaki motivasyon kaybına yol açması durumu daha da kötüleştirdi. Yüksek öğretim bir taraftan kamu için diğer taraftan özel firmalar için yüksek işgücünü yetiştirme görevini tam olarak sürdürememiş ve kendi içinde çelişkiye düşmüştür. Bilgi ne kadar fazla üretici güç olmuşsa, yüksek öğretimin de ekonomi ve topluma o kadar fazla katkı yapması beklenmiştir. Hükümetler bir yandan araçsallık diğer yandan da mali açıdan işe yarar olma kavramlarının arasında kalmışlardır. Bütün bunlar birçok toplumda yüksek öğretim kurumlarının artık iş yaşamının beklentilerine karşılık veremediğini, akademisyenlerin de artık denge kurmak için çalışmadıklarını ortaya çıkardı.

Buradaki temel amaç yüksek öğretim kurumlarının yaşadığı krizleri eğrisiyle ya da doğrusuyla ortaya koymak değildir. Bu sorunların göz ardı edilmesi ya da yüksek öğretimde bilgi ve teknolojinin kullanımına karşı olma durumu da söz konusu değildir. Yüksek öğretim kurumlarının rol ve sorumluluklarının ne tür sonuçlarla nasıl değiştiğine dikkat çekme amaçlanmıştır. Yüksek öğretim kurumlarının karşılamak zorunda oldukları güçlükler ve engellerle başa çıkamadığı tartışılmıştır. Bugün artık yüksek öğretim eski güç ve ihtişamından çok şey kaybetmiştir. Yüksek öğretim anlayışı felsefi açıdan aydın yetiştirilmesinden çok yalnızca ticari işletme gibi verimlilik/maliyet analizleri üzerine inşa edilmiştir. Hiçbir yüksek öğretim kurumu sattığıyla övünme gibi bir sorumluluğu taşımamalıdır. Bu nedenle yüksek öğretim kurumlarının düzenlenişi ve politikaların oluşturulmasında bu kurumların kendilerini yeniden tanımlamasını kolaylaştıracak akademik araç ve amaçları işe koşmaları daha yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Akyeampong, D.(1998)."Higher Education and Research: Challenges and Opportunities" *UNESCO ED-98/CONF.202/8* Paris, August 1998.
- Başkaya, F. (1995). *Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme*, Öteki Yayınevi, Ankara.
- Berendt, B. (1994). "Higher Education Teaching Development Networks with regard to the European Network on Staff Development in Higher Education" in *UNESCO (Eds.) Higher Education Staff Development Directions for the 21st Century*. Paris.
- Burbules, N.C. and Callister, T.A. (2000). "Universities in Transition: The Promise and the Challenge of New Technologies", *Teachers College Records*, Vol:102, Number 2, ss. 271-293.
- Burbules, N. (1997). "Digital Texts and the Future of Scholarly Writing and Publication" *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 30, No. 1. ss. 105-124.
- Bello, W. (1994). Global economic counterrevolution: How northern economic warfare devastates the south. In K. Danaher (Ed.), *50 years is enough*. Boston:South End Press.
- Berube, M. and Nelson. C. (1995). *Higher Education under Fire*" London, Routledge.
- Davies, J. L. (1996). *Higher Education Management Training and Development. Quality Indicators*. New Papers in Higher Education Studies and Research no 18. UNESCO. Paris.
- Dias, A. (1998). "Higher Education: Vision and Action for The Coming Century", in *Prospects*, Vol. XXVIII, No. 3, September, UNESCO, Paris.
- Edmundson, M. (1997). "On the Uses of Liberal Education: As Lite Entertainment for Bored college students" *Harpers*, September, ss.39-49.
- The Economist*, "The Knowledge Factory" October 4, 1997 s. 5.

- Ercan, F. (1998). *Eğitim ve Kapitalizm, Neo-Liberal Eğitim Ekonomisinin Eleştirisi*” ÖES/Bilim Yayınları, İstanbul.
- Fielden, J. (1998). "Higher Education Staff Development:A Continuing Mission"ED-98/CONF.202/11 Paris, August 1998.
- Güven, İ. (1999). “Küreselleşme ve Eğitim Dizgesine Yansımaları” *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:32, Sayı:1-2, ss.145-159.
- Haneles, L. (2000). “Neo-liberalism and educational reform in Latin America” *Current Issues in Comparative Education* Vol.2. issue 2. [http://www. tc. columbia. edu/ cice/](http://www.tc.columbia.edu/cice/) [April 30, 2000]
- Hardy, G.H. (1995). *A Mathematician's Apology*, Cambridge University Press, London.
- Harism, L. (1995). *Learning Networks: A field Guide to Teaching and Learning Online*, Cambridge University Press, London.
- Hayek, F. (1944). *The road to serfdom*. University of Chicago Press. Chicago
- Hüfner, K., S., J and C., D. (1997). "Research on Higher Education and the Activities of International Organisations: Multiplicity of Interests, Needs and Forms." In Sadlak, Jan and Altbach, Philip G., eds. *Higher Education Research at the Turn of the New Century*. Paris, New York and London: UNESCO and Garland, pp. 321-347.
- 22 Eylül 2002 Tarihli Hürriyet Gazetesi “Üniversitelerimizin Bilim Karnesi”
- Inter-American Development Bank (1996). *Economic and social progress in Latin America report*. Washington, DC.
- Korkut, H., ve Doğan E. (2002). “Eğitimde Özelleştirme ve Özel Öğretim Kurumlarının Sorunları”, *Eğitim Araştırmaları*, Ağustos, Sayı 8. ss. 30-42.
- Lankshear, C. (1998). “Meanings of literacy in educational reform proposals” *Educational Theory*, Vol. 48, No.2. ss. 352-372.
- Lyotard, J.F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Mutlu, E. (2001). “Şirketleşen Üniversitelerin Müşterileri ya da Üniversiteli Olmak” *Karizma*, Ekim-Kasım-Aralık, Sayı 8. İstanbul
- Noble, D. (1996). “Technopedagogy: A critical evaluation of the effects on academic staff of computerized instructional technologies in higher education” *Higher Education Policy*, Vol.7, No.2, pp.37-40.
- Pavitt, K. (1993). *World Science Report*, UNESCO, Paris.
- Timur, T.(2000). *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler*, İmge Kitapevi, Ankara.
- TÜSİAD (1994). *Türkiye’de ve Dünyada Yükseköğretim Bilim ve Teknoloji*, (Haz. Kemal Gürüz, Celal Şengör vd). TÜSİAD Yay. İstanbul.
- Wolfinger, H.D. (1998). “Administering the university of the future” *Partisan Review*, Vol:65, No:3, ss.435-439.